

Характеристики термінологічних словників

Перша риса, що спадає на думку у зв'язку з термінологічними, (спеціалізованими), словниками є їхня точність, відсутність розбіжностей і непорозумінь. Така вимога, значно менш категорична по відношенню до загальних словників, вимагає певних пояснень. А. Мелбі, Г. Будін, С. Райт стверджують, що відмінності між термінологічними та загальними словниками не обмежуються ступенем точності, а й стосуються також структурних характеристик: об'єктом термінологічних словників є поняття, а не лексеми [Melby 1993, с. 89].

Окрема перевага спеціалізованих словників у тому, що вони зосереджені на певній галузі знань і не містять обтяжливої кількості омонімічних лексем, численних відтінків і нюансів значень з інших спеціалізованих сфер, тож користувачеві значно легше знаходити в них відповідний лексико-семантичний варіант, ніж у словниках загального користування. З іншого боку, ступінь деталізації словникової термінологічної статті може варіюватися. Наприклад, С.В. Гриньов наголошує на важливості 19 параметрів опису термінів, що їх розробив В.Ю. Городецький, які включають етимологію, семантичні зв'язки з іншими термінами, металінгвістичними даними (як, наприклад, історія дослідження денотата) тощо. У свою чергу Ю. Караулов виокремлює 68 таких параметрів, тоді як формат обміну термінологічними даними ФОЛИТ охоплює 168 характеристик [Гринев 1990, с. 25-40], що значно детальніше, ніж більшість сучасних комп'ютерних форматів. Отже, існують серйозні розбіжності в оформленні описів термінів. Представлення термінів відповідно до заданих параметрів з метою їх систематизації і зберігання у базах даних зазвичай називають термінологічними картками. Більше відомостей щодо опису термінів у термінологічних картках можна знайти в підрозділі 2.5.

Хоча двомовні перекладні термінологічні словники організовані за алфавітом, тематичне впорядкування термінології здійснити не так важко, як для загальної лексики в цілому. З огляду на деякі об'єктивні чинники, як, наприклад конвенційність і системність термінології, на відміну від загальної лексики, термінологія легко структурується за синоптичними ієрархічними схемами. Серед найяскравіших прикладів слід згадати біологічну таксономію, згідно з якою весь світ розподіляється на царства, класи, ряди, родини, сімейства, роди, види. Така чітка структурованість дає змогу упорядникам словника організовувати поняття не лише за алфавітом, а й за відповідними групами, класами, тобто, не лише семасіологічно, а й ономасіологічно. Це наочно ілюструє, що ономасіологічний підхід до опису терміносистеми більш виправданий і доречний, ніж для загальної лексики. Серед прикладів ономасіологічних термінологічних словників слід згадати "Тезаурус з комп'ютерної лексикографії" [Тезаурус з комп'ютерної], упорядкований О.Б. Сірук. На жаль, ономасіологічні термінологічні словники обмежуються поодинокими розробками.

Часто терміни створюються спочатку в одній мові, а потім поширюються і запозичаються іншими мовами. У таких випадках необхідно, щоб термінологічні словники включали також початкову форму мовою оригіналу, в якій вони виникли. Подібний підхід використовується, зокрема, при описі ботанічних та зоологічних видів, наукові назви яких первинно створюються латиною згідно з системою подвійних назв, започаткованою Карлом Ліннеєм.

Цей принцип можна поширювати й на юридичні науки, зокрема, на термінологію, яка походить з римського права. У цьому зв'язку згадаємо багатомовний юридичний словник-довідник за редакцією І.О. Голубовської [Багатомовний юридичний 2012]).

Численні терміни упорядковуються міжнародними установами, тому не дивно, що інколи їм надаються також закодовані назви, що складаються зі сполучень, як правило, латинських літер та арабських цифр. Такий код може виявитися дуже цінним знаряддям, адже він по суті є екстралінгвістичною позначкою термінологічного поняття, яка вільна від проблем омонімії і багатозначності. Цей код слугує позамовним і безпомилковим засобом номінації поняття. Закодовані назви використовуються, до прикладу, у таких терміносистемах: Міжнародна класифікація хвороб ВООЗ або Універсальна десятикова класифікація галузей знань, що, згідно з даними Іспанської агенції з нормалізації (AENOR), нараховує понад 70 000 назв. Оскільки умовний код уже не прив'язаний до певної мови, він може легко оброблятися машиною; він доступний для розуміння широкому колу фахівців, на відміну від номінацій природною мовою, якої фахівець може й не знати.

Попри відомі вимоги щодо однозначності найменувань термінів та одно-однозначних зв'язків (адже одна форма має асоціюватися з одним поняттям), усе ж, велике число термінів не позбавлене омонімії та синонімії. Приміром, у сучасних філологічних працях широко використовується поняття "дискурс", яке доволі багатозначне й охоплює такі тлумачення: "1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, 'занурений' у життя; 2) замкнута цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними,

культурними, етнічними і т. ін.); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовленнєвої поведінки в певній соціальній сфері, що має певний набір змінних” [Комунікативна ситуація 2008, с. 567-568]. Інші значення дискурсу трапляються значно рідше і переважно в нетермінологічному вживанні. Як видно, третє значення корелює з терміном “підмова”. Отже, термінологічні словники мають охоплювати й випадки полісемії, синонімії і омонімії, явищ, вкрай небажаних, однак об’єктивно присутніх у терміносистемах.

Таким чином, під час розробки термінологічних словників необхідно враховувати, що їхнім об’єктом виступають не лексеми, а поняття. Тому й ономасіологічний підхід (від поняття до форми) для укладання термінологічних словників виявляється набагато перспективнішим, ніж для загальної лексики, особливо ж, в електронній формі, яка додатково забезпечує широкі можливості формального пошуку як за повними, так і за частковими даними, дозволяє автоматично знаходити лему за дефініцією або ієрархічно класифікованими метамовними дескрипторами тощо. Оскільки об’єктом термінологічного словника є поняття, а не лексеми, суттєвим компонентом тлумачення має стати встановлення зв’язків з іншими поняттями, укладання тезауруса. У термінологічних базах даних, на відміну від звичайних перекладних словників, терміни мають супроводжуватися дефініціями. Існують різні підходи і вимоги до формулювання дефініцій, що докладніше розглядаються у наступному підрозділі.